

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

НАУКОВІ ПРАЦІ

КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство

ВИПУСК 7

Кам'янець-Подільський
2023

УДК 378.4(477.43):02+002.2](082)
ББК 75.584(4Укр3)+78.3+76.11я431
НЗ4

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ № 14662-3633 ПР від 01.12.2008 р.
Рекомендовано до друку вченою радою Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка (протокол № 14 від 28.12.2023 р.)

Редакційна колегія:

Сергій Копилов, доктор історичних наук, професор (*голова*);
Людмила Климчук, кандидат історичних наук (*відповідальний редактор*);
Олена Айвазян, кандидат історичних наук;
Наталія Коваленко, кандидат філологічних наук, доцент;
Олександр Комарніцький, доктор історичних наук, доцент.

НЗ4 Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка ; [редкол.: С. Копилов (голова), Л. Климчук (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. – 209 с. – (Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство ; вип. 7).

До збірника ввійшли доповіді і повідомлення Всеукраїнської науково-практичної конференції «Бібліотеки закладів вищої освіти: історія та сьогодення» (до 105-річчя заснування бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка), яка відбулася 31 жовтня 2023 року, а також документи і матеріали, що стосуються діяльності бібліотеки університету, проблем бібліотекознавства, книгознавства, документознавства та інформаційної діяльності.

Теоретичні узагальнення і практичний досвід, відображені в них, можуть використовуватись працівниками бібліотек, викладачами та студентами навчальних закладів системи освіти і культури.

УДК 378.4(477.43):02+002.2](082)
ББК 75.584(4Укр3)+78.3+76.11я431

Всі матеріали подаються в авторській редакції

ІСТОРИКО-РЕГІОНАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИДАНЬ ЗІ ШТАМПАМИ БІБЛІОТЕК ТА МАРГІНАЛЬНИМИ НАПИСАМИ ЛІКАРІВ ПОДІЛЬСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ

У статті охарактеризовано книжкові колекції лікарів Подільської губернії з фонду Наукової бібліотеки ВНМУ ім. М. І. Пирогова та висвітлено їх провенієнції.

Ключові слова: лікарі Подільської губернії, історія книги, бібліотечне краєзнавство, історичне краєзнавство, медична історіографія, лікарські товариства, книжкові колекції, власницькі штампи, дарчі написи, провенієнції.

Робота сектору рідкісних книг та рукописів Наукової бібліотеки імені Гордія Палія ВНМУ ім. М. І. Пирогова має історичну ознаку, пов'язана з медичним краєзнавством і має на меті виявити, дослідити, зібрати, відобразити в БД бібліотеки бібліографічні записи видань та представити їх широкій спільноті. Особлива увага акцентується на книгах, які за змістом, оформленням, провенієнціями відносяться до історії медицини України, Поділля та Вінниці зокрема. Цікаво відстежувати переміщення книг, яке формувало зв'язки між їх власниками та регіонами України.

Після другого розділу Польщі Поділля і Брацлавщина відійшли до російської імперії й утворили Подільську губернію. Вінниця стала губернським містом. Однак пізніше вона була переведена в штат повітового міста, а адміністративним центром губернії став Кам'янець-Подільський. На початку Першої світової війни Вінниця знову стає губернським містом, з огляду на прифронтове розташування Кам'янця [4]. За виданнями останньої чверті XIX – першої чверті XX ст. відстежуються цікаві факти з історії Вінниці і Кам'янця-Подільського, що переплітаються через долі видатних медиків та книги зі штампами бібліотек Подільської губернії.

Значний внесок в розвиток освіти і медицини світу, і Вінниці зокрема, неможливо уявити без постаті М. І. Пирогова. З біографії хірурга відомо, що М. І. Пирогов у 1858–1861 рр. обіймав посаду попечителя Київського учбового

округу і восени 1859 р. відвідував Кам'янець-Подільську гімназію, а у 1878 р. був обраний почесним членом Товариства Подільських лікарів. Останні 20 років свого життя вчений жив і працював у Вишні на околиці Вінниці. Саме до цього періоду життя Пирогова відносяться наші краєзнавчі знахідки, які мають дотичність до Санкт-Петербурга, Харкова, Кам'янця та Вінниці.

Невеличка книга «Historischer Überblick der Thätigkeit des deutschen ärztlichen Vereins» = «Історичний огляд роботи німецького лікарського товариства у Санкт-Петербурзі» (1869) має на форзаці дарчий напис: «Seinemhochgeehrten Ehrenmitgliche Professor Dr. N. Pirogoff, der Deutscheärztlche Verein zu St.-Peterburg» = «Високоповажному почесному члену професору доктору М. Пирогову від німецького лікарського товариства в Петербурзі». В підрозділі «Усні повідомлення та дискусії» надруковано доповідь М. Пирогова «Умови смертності на півдні Росії». Це видання, ймовірно, було подаровано М. Пирогову під час заходів з нагоди 50-річного ювілею німецького товариства (1869). В той час він читав лекції в Петербурзькому університеті і міг бути присутнім на урочистостях. Саме тоді хірург привіз видання у Вінницю. Пізніше книгу було передано до бібліотеки психлікарні, про що свідчить штамп «Бібліотека Винницькой Окружной Лечебницы» на титульному аркуші видання. Цікаво, що авторський знак на виданні було виправлено декілька разів: «Р», «Н» «Р», «Н-69» оскільки в різні періоди книга була зашифрована за заголовком, або за прізвищем «Pirogoff» з дарчого напису.

Наступні два прижиттєвих видання М. І. Пирогова географічно пов'язують Вінницю з іншими регіонами України. На шмуцтитулі книги М. І. Пирогова «Военно-врачебное дело и частная помощь на театре войны вь Болгарии и вь тылу действующей армии» (1879) вміщено власницький рельєфний штамп «Доктор Траганудаки Франць Николаевичъ». Про лікаря Ф. Траганудаки знайдено лише відомості у рекламному оголошенні в Харківській газеті «Южный Край» [6, с. 1], але колекція книг з його маргінальними написами, власницькими штампами, ініціальними екслібрисами «Ф.Н.Т.» та

тисненням «Траганудаки» на корінцях нараховує близько 40 видань у фонді бібліотеки. Видання М. І. Пирогова «Хирургическая анатомія артериальныхъ стволонъ и фасцій» (1881) цікаве маргінальним підписом на титульному аркуші, який позначено трьома літерами «Бол...». У порівнянні з багатьма іншими подібними підписами і власницькими штампами не одразу вдалось встановити, що підпис належить професору М. М. Болярському, хірургу, одному з засновників Вінницького державного медичного інституту. З початком Першої світової війни він був мобілізований на фронт, очолював Перший Кауфманський шпиталь Червоного Хреста. Після двох років на передовій шпиталь був евакуйований до Проскурова (нині Хмельницький), а в травні 1917 р. – у Вінницю. Працю в шпиталі М. Болярський поєднував з роботою хірурга Пироговської лікарні й гідно продовжив справу Л. І. Малиновського, одного з провідних хірургів краю й засновника лікарні ім. М. І. Пирогова [3, с. 120].

Людвіг Іванович Малиновський народився в Кам'янці-Подільському, закінчив Кам'янець-Подільську гімназію, випускник Юрівського (нині Тарту) університету. У 1905 р. його призначили старшим лікарем і хірургом Вінницької повітової земської лікарні (нині Вінницька обласна клінічна лікарня ім. М. І. Пирогова). Під час Першої світової війни Л. Малиновський був головним лікарем і провідним хірургом Вінницького шпиталю Подільського земства [18]. У фонді бібліотеки є 5 його прижиттєвих видань. Три із них належать до серії «Врачебно-Санитарная Хроника Подольской губернии»: «Отчеты Винницкой больницы. Текущие факты, теории и проблемы въ учении о перитонитахъ», «Статистико-хирургическій отчетъ Винницкой больницы за 1908, 1909 и 1910 г.г.», «Наблюденія Винницкой Больницы надъ аппендицитъ-илеусами». Вони надруковані у 1911 р. в Кам'янці в типографії «Подольскаго Губернскаго Правленія». Для потреб шпиталю, зокрема, сестер милосердя, Л. Малиновський написав підручник «Догмы асептики: подготовка операцій и лечение ранъ» (Вінниця, 1916), який присвятив «Почетному Члену Вінницькаго Комитету Краснаго Креста Надежде Владимировне Брусилевой». Відомо, що

Надія Володимирівна була дружиною генерала О. Брусилова, командувача Південно-Західного фронту, штаб якого знаходився свого часу у Кам'янці.

Праця Л. Малиновського «Phagedaenavulnerum» (Вінниця, 1915), видана у серії «Подольській Губернській Земській Комитетъ по оказанію помощи больнымъ и раненымъ воинамъ» має епіграф: *«Наука с трудом находитъ тропы свои, найдя же, шагаетъ по нимъ быстро»*, який автор адресував доктору Е. К. Бладзевичу. [10, с. 3]. Еммануїл Костянтинович Бладзевич – відомий хірург, завідувач хірургічного відділення Кам'янець-Подільської губернської лікарні. Він навчав молодих лікарів та викладав хірургію і ведення медичної звітності в фельдшерсько-акушерській школі. У 1906 р. Е. Бладзевич познайомився з Л. Малиновським. Хірурги часто зустрічалися, ділилися думками про те, як проводити лікування післяопераційних хворих відповідно до рівня медичної науки того часу, як підвищити гігієнічні навички серед населення та як в умовах земської медицини створити всеосяжну медичну допомогу населенню тощо. Е. Бладзевич і Л. Малиновський майже одночасно пішли у засвіти [2]. В знак шани Л. І. Малиновський був похований за кошти губернської земської управи на території Пироговської лікарні. Пам'ять про видатного кам'янчанина Вінниця шанобливо зберігає. Його ім'ям названа прилегла до лікарні вулиця та одна із найбільших і найсвітліших палат хірургічного відділення обласної лікарні.

В секторі рідкісних книг і рукописів бібліотеки сформовано три колекції книг, які мають штампи лазаретів і шпиталів Подільської та Волинської губерній. Колекцію з понад двох десятків книг складають видання з написами «Каменецкій лазаретъ» на титульному аркуші, або тисненням «Кам.-Подільський воєнний місцевий лазарет» на корінці. Серед інших видань тут є праці з фізіології, хірургії, офтальмології та терапії відомих європейських вчених Роже, Лонгмора, Германна та ін. В той час губернією ширилися епідемії іспанки, холери, тифу. Наявність в бібліотеках книг з лікування інфекційних захворювань вважалося обов'язковою і такі книги були в Кам'янецькому лазареті, зокрема: «Отчетъ о холерной епидеміи 1892 года въ войскахъ и

населені областей, подвѣдомственныхъ военному министерству», «Заразныя болѣзни, свойственныя какъ людямъ, такъ и животнымъ» Г. Роже тощо. Медичну періодику було представлено річними підшивками «Медицинского обозрѣнія Спримона».

Крім напису «Каменецкій лазаретъ», на форзац і видання «Руководства къ частной терапіи инфекционныхъ болѣзней» Ф. Пензолдта і Р. Стінцінга (1896) вклеєно марку «Переплетчикъ Б. Бекманъ Каменецъ-Под.», яка вкотре підтверджує дотичність книги до Кам'янця.

Більшість книг колекції перебували у різний час в бібліотеках шпиталів Кам'янця-Подільського, Рівно та Вінниці, що підтверджують штампи та тиснення: «Кам. Под. М. Л.», «Бібліотека Ровенского воен. госпиталя», «Бібліотека Винницкой Окружной Лечебницы». Кам'янець – Рівне – Вінницю поєднала також книга В. П. Гречинського «Брюшной тифъ. Новое определение болезни, правильное ея лечение и борьба съ эпидемическимъ распространениемъ». В цій книзі лікар описує власний досвід лікування тифу: *«Большей частью по деревнямъ и глухимъ местечкамъ различныхъ губерній, где я былъ сельскимъ врачомъ (съ 1888 г., 13 лет), а именно: въ Виленской, Ковенской, Новгородской, Псковской, Ставропольской и ниневъ Подольской»* [5, 17]. У тій частині видання, де описано боротьбу з епідемією тифу в селах Терешпіль і Зофіпіль Літинського повіту та у Чернокозинцях Кам'янецького повіту, В. Гречинський представляє свою санітарно-медичну команду: лікар Микола Антонович Гаєвський, фельдшери, санітари, сестри милосердя общини Червоного Хреста та навіть учениці повивальної школи з Кам'янця, оскільки не вистачало молодшого медичного персоналу. Титульного аркуша у книзі немає, проте з детального вивчення палітурки і всіх сторінок цього оригінально оформленого видання, яке сформовано на основі статей В. П. Гречинського та його дискусій з Павловським, де зазначено дату «24 января 1902 г.» і місце «г. Каменецъ-Подольскъ», вдалося встановити рік і місце друку цього видання. Інший факт також підтверджує місце видання книги в Кам'янці у 1902 р. А саме, стаття «Аномалія после операціоннаго періода екстракції катаракты при

вивихе хрусталика», ймовірно, того ж Гречинського, в якій він зазначає, що саму операцію було проведено у присутності лікарів Бладзевича і В. Н. Гогоцького, а оцінювали результати лікування члени Кам'янець-Подільського товариства лікарів. Залишок оригінальної паперової палітурки зеленого кольору вказує на те, що пізніше книгу було переплетено заново, ймовірно, в Рівному, оскільки на новій палітурці з лівого краю вертикально нанесено рельєфне тиснення «Отделение 2 № 12», яке також вміщено на штампі «Библиотека Ровенск. воен. госпиталя».

В фонді сектору рідкісних книг і рукописів нараховується близько 2500 дисертацій на ступінь доктора медицини, які було захищено протягом 1860–1917 рр. Серед дисертантів є уродженці Подільської губернії, імена яких пов'язанні з Вінницею та Кам'янець-Подільським:

Автор дисертації «Свекло-сахарное производство в санитарном отношении» (1892) Ксенофонт Платонович Сулима, син священника Подільської губернії, народився у 1856 р., середню освіту отримав в Подільській духовній семінарії, вищу медичну – в Харківському університеті. В 1881 р. його переведено на посаду Летичівського сільського лікаря. Пізніше обіймав посаду Ямпільського повітового лікаря. [16]. В газеті «Санитарное Дело» публікував статті: «Медиико-санитарные очерки Юго-Западного края и в частности Ямпольскаго уѣзда Подольской губернии» (1891, № 30) та «Санитарный очеркъ б свекло-сахарныхъ заводов, находящихся въ Ямпольскомъ уезде» (1892, № 22-26). У 1901 р. він виступав з доповідями на «11-м Съезде Естествоиспытателей» (Спб), а у 1902 р. – на 8-му Пироговському з'їзді [16, с. 223].

Карл Феодорович фон Штейн – автор дисертації «Матеріали къ изученію кореневища Змеевика (*Polygonum Bistortae*) вь фармакогностическомъ, химическомъ и клиническомъ отношеніяхъ» (1892), син агронома, народився у 1847 р. в Кам'янець-Подільській губернії, випускник медичного факультету Московського університету. Працював лікарем в лікарні для різноробочих та військовим лікарем кадетського корпусу [20, с. 144].

Костянтин Феліксович Єленевський з дворян, народився в Подільській губернії у 1864 р., навчався у Кам'янець-Подільській гімназії, випускник медичного факультету Харківського університету. Працював прозектором при кафедрі патологічної анатомії та лікарем в хімічно-мікроскопічному кабінеті Харківського медичного товариства. Його дисертація «Къ патологической анатоміи мультилокулярнаго эхинококка у человека» (1904) зберігається у фонді бібліотеки [7, с. 203].

Павло Георгійович Табуч – автор дисертації «Къ вопросу о патолого-анатомических измененіяхъ въ червеобразномъ отростке при кишечныхъ заболеванияхъ у детей» (1911), син мирового судді, народився у 1873 р. в Акермані Бессарабської губернії. Випускник військово-медичної академії. У 1900 р. отримав посаду лікаря в артилерійських загонах у Вінниці, у 1907 р. був обраний секретарем Вінницького медичного Пироговського товариства, яке, до речі, очолював хірург Л. І. Малиновський [17, с. 89].

Понад два десятки видань налічує книжкова колекція І. Мазінга, серед яких книги з фізіології, хірургії, терапії, неврології, акушерства, фізіотерапії та венерології тощо. Значна частина колекції – це книги з клінічної і лабораторної діагностики. Найдавнішою книгою в колекції Мазінга є керівництво для повивальних бабок В. Тарновського «Распознаваніе венерическихъ болезней у женщинъ и детей» (1863). Всі видання об'єднані однаковими провенієнціями та надруковані у типографіях С.-Петербурга протягом 1863–1899 рр. Майже кожна книга на корінці має тиснення золотавого кольору з ініціальними екслібрисами «И. М.», а на форзаці – власницькі написи «И. Мазингъ», часто з зазначенням дати. Характерними для колекції І. Мазінга є також ініціальні екслібриси «E.L.I.M.», де до ініціалів власника видання додано початкові літери слів «*Ein Lehrbuch Masing*» = «Підручник І. Мазінга» і проставлено нумерацію.

Ім'я Мазінга певний час залишалось для нас невідомим. Лише аналізуючи провенієнції на виданнях, дізнавалися окремі біографічні дані. У книзі «Анализъ мочи» (1874), надрукованої в літографії Пазовського, зазначено:

це 2-ге виправлене і доповнене видання *студентів* І. Мазінга та М. Двуглазова

на декількох сторінках внизу зазначено «Адьюнкть-Профессоръ Д. Кошлаковъ». *Дмитро Іванович Кошлаков – доктор медицини, відомий лікар, терапевт-практик, професор кафедри госпітальної клініки і викладач військово-медичної академії в Санкт-Петербурзі. Із його чисельних творів найбільш відома була якраз книга «Анализ мочи» [9].*

на нахзаці книги олівцем написано «Мазинг І. – Басковъ пер. Д. №8 кв. № 17».

Отже, перераховані провенієнції дають можливість зробити висновок, що І. Мазінг у 1870-х рр. навчався у військово-медичній академії та проживав в Санкт-Петербурзі за зазначеною адресою.

Наступна книга Ф. К. Ягодзінського «Птомаины и левкомаины, методы ихъ изслѣдованія и отношеніе къ патологіи» (1888) додає ще один штрих до біографії І. Мазінга. На форзаці вклеєно марку «Варшавская переплетная І. Туховича Каменецъ-Под.». Тож можна зробити припущення, що Мазінг жив та працював у Кам'янці. Саме це також підтверджують рядки зі статті Г. Осетрової «Аптеки й аптекарі Кам'янця», яка була надрукована в газеті «Подольнин»: «*Карл Карлович Англе влаштував тут санітарно-аналітичну лабораторію. Хімічні та мікроскопічні дослідження проводили лікарі Цихоцький і Мазинг*» [12, с. 1].

«Библиографическій указатель по медицине и гигиене Подольской губернии съ 1714 по 1913 годъ включительно» (Кам.-Под., 1914) А. К. Прусевича, виданий в серії «Врачебно-Санитарное бюро Подольской Губернской Земской Управы», містить відомості про статті І. Р. Мазінга «О санитарномъ состояніи и о сельско-медицинской части въ Каменецкомъ уезде Подольской губернии», «Очеркъ оспопрививанія за 100 леть», «Къ деятельности частнаго оспопрививательнаго института въ Каменецъ-Под. Врача Мазинга», які висвітлювали санітарію та вакцинацію у губернії [16, с. 7-16]. З назви останньої статті випливає, що Мазінг організував у Кам'янці приватний

інститут вакцинації. Це також підтверджено інформацією, з книги В. К. Гульдмана «Подольській адресь-календарь» (1900) [14, с. 82]. Проведення щеплень проти віспи з часом просувалося по всій губернії з Кам'янця до Вінниці, про це свідчать відомості у вищезгаданому покажчику, зокрема, стаття А. Р. Левченко «Объ організації оспопрививанія въ Винницкомъ уезде». Треба зауважити, що в цей передвоєнний 1913 р. вакцинація в губернії була досить актуальною.

Декілька видань у фонді бібліотеки позначено провенієнціями «В. И. Фаренгольць». *Вільгельм-Донат Іванович Фаренгольць – подільський дворянин, лікар, громадський діяч. Закінчив Кам'янець-Подільську чоловічу гімназію та медичний факультет Київського університету. Був фахівцем із внутрішніх захворювань і неврології. Мав у Кам'янці вільну практику. Був президентом Товариства подільських лікарів, головою правління Кам'янець-Подільського відділення Санкт-Петербурзького лікарського товариства взаємної допомоги* [19]. На форзаці і титульному аркуші видання А. Швейгера «Основы терапіи внутреннихъ болезней» (1895) вміщено штамп «Варшавская переплетная І. Туховича Каменецъ-Под.», до послуг якої також звертався І. Мазінг.

Особливої уваги заслуговують книги, які мають штамп «Фундаментальная Библиотека Подольской Духовной Семинаріи». *Подільська духовна семінарія – середній навчальний заклад в Кам'янець-Подільській та Городоцькій єпархії. Її було відкрито у 1797 р. в м. Шаргород, у 1805 р. переведено до Кам'янця-Подільського. Під час Першої світової війни семінарію двічі евакуювали – у Костянтиноград й у Лубни. У 1919 р. під час правління Директорії УНР у головному корпусі семінарії розміщувалася Експедиція заготівлі та державних паперів. Після наступу радянської влади зазначена семінарія була ліквідована в 1920 р.* [13]. Бібліотеку семінарії також неодноразово було переміщено і наступні дві книги знайшли своє місце в Науковій бібліотеці ВНМУ. Книга Попова Г. «Русская народно-бытовая медицина по матеріаламъ этнографическаго бюро князя В. Н. Тенишева» (1903)

має чисельні підкреслення та маргіналиї в тексті. На титульному аркуші вміщено власницькі штампи: «Бібліотека Інституту Народної Освіти Кам'янець на Поділля», «Вінницький медичний інститут бібліотека 1944 р.». Конвалют «Прагматическое сочинение Семена Вольскаго о Ганеманне и гомеопатии»(1839) має дарчий напис: «Въ бібліотеку Подольской Семинарии въ знакъ благодарности. Сочинитель». На аркушах книги під дією часу проявився рослинний орнамент, який підкреслює поважний вік видання. На форзаці видання вклеєно оригінальний бібліотечний аркушик, на якому вказано точне місце зберігання книги: «Разрядъ XIII. Отделение 5. Название 25. Томъ 48. Шкафъ... Полка... Кн. на полке...».

В семінарії навчалося багато відомих осіб. Зокрема, Сіцінський Юхим Йосипович (1859–1937), історик, археолог і культурно-громадський діяч Поділля, викладач Кам'янець-Подільського державного українського університету й інституту народної освіти. Вчилися у Подільській духовній семінарії в Кам'янці-Подільському наші земляки: поет та лікар Степан Руданський, вищезгаданий лікар Ксенофонт Сулима, композитор Микола Леонтович, письменник Михайло Коцюбинський.

Вивчаючи видання «Подольській адресь-календарь» за 1885–1904 рр. та «Вся Винница» за 1909 р., знайдено інформацію про осіб, які жили і працювали у Кам'янці та Вінниці. Книга «Рада, украинський альманахъ на 1884 рокъ. Частына друга», (Кієвъ, 1884) на форзаці має штампи: «П. И. Ждановъ Библиотека Отд. М № 26» та «Евфимій Іосифовичъ Сецинській». Павло Іванович Жданов – *священник, голова управління взаємодопоміжної каси духовенства Подільської єпархії, настоятель Кирило-Мефодіївської домової церкви при Кам'янець-Подільському чоловічому духовному училищі* [14, с. 65, 75] А Є. І. Сецинський – *священник Казанського кафедрального собору в Кам'янці-Подільському, редактор «Подольских Епархиальных Ведомостей», завідувач Подільського єпархіального давньосховища, Благочинний Подільського жіночого духовного училища* [14, с. 67, 90]. На палітурці видання В. Ф. Велямовича «Новый единственный способъ лечения Favus безъ эпиляции,

гарантирующій прочное (без возвратовъ) выздоровленіевъ 2-3 недельный срокъ»(Харків, 1903) збереглися залишки дарчого напису: «Многоуважаемому Василю...Доктору Ланг.» а на форзаці книги Ф. Цитовича «Руководство къ практической гигиэне, составленное преимущественно для употребленія въ военно-медицинской службе» (Санктпетербург, 1869) є рельєфний штамп «Лангвагенъ Василій Васильевичъ». *В. В. Лангвагенъ служив бригадным лікарем у Вінниці, а в 1904 р. був головою Вінницького медичного товариства, «действительным членом» якого був вищезгаданий П. Г. Табуч [1, с. 38, 83].*

У фонді сектору нараховується більше сотні книг з власницькими штампами«Бібліотека Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету». *«Кам'янець-Подільський державний український університет засновано 1918 р. за доби Української Держави. Ініціаторами створення університету були: голова Кам'янецької повітової земської управи О. Пащенко, бурмистер О. Шульмінський і голова Подільської губернської «Просвіти» лікар К. Солуха. Першим його ректором був І. І. Огієнко [8].* До речі, видання В. Н. Жука «Мать и дитя» (1911) на форзаці має власницький штамп «Изъ книгъ И. И. Огієнко». В колекції Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету зібрано посібники і монографії, керівництва і довідники майже зі всіх галузей медицини. Серед авторів видатні вчені, медики, засновники окремих напрямів в медицині: Баум, Бьом, Гертвіг, Паркер, Раубер, Горвиць (народився у Могилеві-Подільському) та ін. Колекція цікава за своїм змістом: «Фізіологія обыденной жизни» Г. Г. Льюіса; «Общая естественная історія паразитовъ, въ особенностяхъ видовъ, которые встречаются въ человеке» Р. Лайкарта; «Самооборона организма въ борьбе съ болезнями и средства, предлагаемая современной наукой для повышенія способности организма противустоятъ болезнямъ и исцеляются отъ нихъ» М. Ліона; «Наука о жизни: общедоступная фізіологія человека» В. Лункевича тощо. До речі, штамп цього навчального закладу мають всі видання з колекцій лікарів Кам'янця-Подільського: Мазінга, Фаренгольца і Оксмана.

Книги з бібліотеки Кам'янецького університету мають багато штампів, які розміщено на паперовій палітурці, форзаці, титулі й на сторінках видань тощо. Більшість з них спочатку було важко прочитати, оскільки майже всі вони або частково, або майже повністю знищені: розмиті водою, затерті, знебарвлені та частково зафарбовані. Особливу увагу цензура 30-х років ХХ ст. приділяла тризубу у центрі штампів, який всюди залито чорнилом.

Кам'янець-Подільський державний український університет було неодноразово реорганізовано [8]. У фонді бібліотеки ВНМУ також є видання, які належали бібліотекам закладів, що виникли в результаті реорганізації Кам'янецького університету, а саме: «Бібліотека інституту народної освіти Кам'янець на Поділля», «Бібліотека Інституту Соціального Виховання Кам'янець на Поділля».

Дарчі написи на виданнях свідчать про те, що бібліотека Кам'янецького університету отримувала книги в дар від різних осіб. Серед інших, хочеться згадати видання А. Кьоллікера «Гистологія или учение о тканях человека», яке на форзаці має дарчий напис *«До Бібліотеки Кам'янецького Державного Університету – дарунок від студента-природника Махулько-Горбацевича Грицька»*. Григорій Степанович Махулько-Горбацевич (1891-1944) доктор медичних наук, викладач кафедри патологічної анатомії Вінницького державного медичного інституту, у 1944 р., після звільнення Вінниці від фашистів, був репресований і розстріляний [11, с. 19].

Цікавий штамп «Русская публичная бібліотека въ Каменце» (нині Кам'янець-Подільська міська центральна бібліотека імені Костя Солухи) з зображенням пера в центрі вміщено на виданнях Т. Г. Гьокслі «О положеніи человека въ ряду органическихъ существъ» та Д. В. Дрепера «Физиология человека статическая и динамическая».

Складний та цікавий процес історико-краєзнавчої роботи з давніми виданнями у секторі рідкісних книг та рукописів об'єднаний спільним мотивом: через книги знайти, розкрити і показати історичні зв'язки між поколіннями лікарів і дати поштовх вивченню історії медицини Подільської губернії.

Список використаних джерел

1. Адресь-календарь Подольской губернии : сост. по сведениямъ, къ 15 сент. 1904 г. / сост. А. Крыловъ. Изд. Подол. губерн. статист. ком. Каменецъ-Подольскій : Тип. Подол. Губерн. Правленія, 1904. 357 с. Про В. В. Лангвагена. С. 38, 83. URL: <http://surl.li/іоqгj>.
2. Блаудзевич Эммануил Константинович. *Cyclowiki.org* : вебсайт. URL: <http://surl.li/huzpe> (дата звернення: 13.06.2023).
3. Вінниця – місто послідовників М. І. Пирогова : монографія / О. А. Юрчишина, Н. М. Кравчук, Л. В. Сухарева [та ін.]. Вінниця : Нова Кн., 2020. 440 с. : фот.
4. Вінниця. *Вікіпедія* : вебсайт. URL: <http://surl.li/врахт>.
5. Гречинскій В. П. Брюшнойтифъ. Новое определение болезни, правильное ея лечение и борьба съ эпидемическимъ распространениемъ. С.-Петербургъ : Врачеб. газ., 1902. 96 с.
6. Докторъ Траганудаки : [оголошення]. *Южный край*. 1897. 21 апреля (3-го Мая). С. 1. URL: <http://surl.li/іckwf>.
7. Еленевскій К. Ф. Къ патологической анатоміи мультилокулярнаго эхинококка у человека : дис. на степень д-ра медицины. Харьковъ : Тип. и литогр. М. Зильбербергъ и С-вья, 1904. 201 с.
8. Історія університету. *Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка* : вебсайт. URL: <https://kpnu.edu.ua/pro-universytet/history/> (дата звернення: 09.06.2023).
9. Кошлаков Дмитрий Иванович. *Вікіпедія* : вебсайт. URL: <http://surl.li/іcisu> (дата звернення: 13.06.2023).
10. Малиновскій Л. Phagedaenavulnerum. Винница : Тип. Преемн. Р. Б. Шерра, 1915. 38 с.
11. Махулько-Горбацевич Григорій Степанович. *ВНМУ ім. М. І. Пирогова: ювілеї, події, дати – 2021* : календар знамен. і пам'ят. дат. Вінниця, 2020. С. 19. URL:<http://surl.li/іckxq>.

12. Осетрова Г. Аптеки й аптекарі Кам'янця. *Подольнин* : приват. газ. 2013. 27 груд. URL: <http://surl.li/huvhv>.

13. Подільська духовна семінарія. *Вікіпедія* : вебсайт. URL: <http://surl.li/hvaam> (дата звернення: 13.06.2023).

14. Подольській адресь-календарь / сост. В. К. Гульдманъ. Изд. Подол. губерн. статист. ком. Каменець-Подольській : Тип. Подол. Губерн. Правленія, 1895. 463 с. Про В. В. Лангвагена. С. 67, 90. URL: <http://surl.li/iorwf>.

15. Прусевичъ А. Н. Библиографическій указатель по медицине и гигиене Подольской губерніисъ 1714 по 1913 годъ включительно. Каменець-Подольскъ : Тип. Подольскаго Губернскаго Правленія, 1914. 74 с.

16. Сулима К. П. Свекло-сахарное производство въ санитарномъ отношеніи : дис. на степень д-ра медицины. С.-Петербургъ : Тип. М. М. Стасюлевича, Вас. Остр., 5 л., 28, 1892. 224 с.

17. Табучъ П. Г. Къ вопросу о патолого-анатомическихъ измененіяхъ въ червеобразномъ отростке при кишечныхъ заболваніяхъ у детей : дис. на степень д-ра медицины. С.-Петербургъ : Тип. Ю. Н. Эрлиха (влад. А. Э. Коллинсъ), 1911. 92 с.

18. У Вінниці діє музей імені Людвіга Маліновського, який заснував «Пироговку». *Vinbazar*: вінниц. бізнес портал : вебсайт. URL: <http://surl.li/huzng> (дата звернення: 13.06.2023).

19. Фаренгольц Вільгельм Іванович. *Вікіпедія* : вебсайт. URL: <http://surl.li/ickpz> (дата звернення: 13.06.2023).

20. Штейнъ К. Ө. Матеріали къ изученію кореневища Змеевика (*PolygonumBistortae*) въ фармакогностическомъ, химическомъ и клиническомъ отношеніяхъ : дис. на степень д-ра медицины / К. Ө. Штейнъ. Москва : Университет. тип., Страстнойбульварь, 1892. 146 с.

The book collections of the Podil province doctors from the fund of the Scientific Library of the VNMU named after M. I. Pirogovis described in the article and their provenance is highlighted.

Key words: doctors of Podil province, book history, library local lore, historical local lore, medical historiography, medical societies, book collections, proprietary stamps, gift inscriptions, provenance.